

Askerî Yayın Tercümelere ve Mahmut Nazmi Osma

Military Publication Translations and Mahmut Nazmi Osma

<https://doi.org/10.52792/tws.1566083>

Sadık Emre KARAKUŞ¹

Araştırma Makalesi

¹ Milli Savunma Üniversitesi
– Dr. Öğretim Üyesi

ORCID: 0000-0003-0781-8019

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Sadık Emre KARAKUŞ

E-posta/E-mail:

sadikemre@hotmail.com

Geliş tarihi/Received:

12 Ekim 2024

Revizyon talebi/Revision

Requested:

28 Ekim 2024

Son revizyon /Last revision:

31 Ekim 2024

Kabul tarihi/Accepted:

31 Ekim 2024

Atf/Citation:

Karakuş, Sadık Emre. “Askerî Yayın Tercümelere ve Mahmut Nazmi Osma.” *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5, no. 2 (2024): 193-208.

Özet

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda başlayarak devam eden askerî yenileşme tarihini daha iyi anlayabilmek için üzerinde durulması gereken konulardan biri de dönem itibariyle yabancı dillerden Türkçeye çevrilen askerlik ve harp sanatıyla ilgili tercüme yayınlardır. Zira askerî bilimlere ait yabancı dillerdeki literatürün Türkçeye tercüme edilmesi, ilgi ve ihtiyacın ne yöne doğru kayarak şekillendiğini gösterdiği gibi askerî alandaki birçok reform için de fikri temel teşkil ederek dönem uygulamalarında kaynak olarak kullanılmıştır. Genel bir bakış açısıyla, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Başhocası İshak Efendi (ö.1836) ile artmaya başlayan askerî yayın tercümelere, 1837'de Dar-ı Şura-yı Askerî Tercüme Odası ve daha sonra Mekteb-i Harbiye mezunu subaylar ve diğer ilgili kişiler tarafından devam ettirilmiş görülmektedir. Ancak bu dönemde ortaya koyulan tercüme askerî yayın literatürünün her açıdan incelendiğini ifade etmek mümkün değildir. Yapılan askerî yayın tercümelere dönemin ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığını anlamak zordur; tercüme edilen eserlerin içerik analizi bir yana, çoğu zaman bu yayınların hangi dilden tercüme edildiği ya da tercüme edenlerin biyografilerini ve hatta çevirdiği bilinen yayınların tercüme baskılarını bulmak dahi araştırmacılar için mesele hâline gelmektedir. Bahsedilen nedenlerle bu makalede, Osmanlıların son dönemlerinde kısmen sistemli hâlde yapılmaya çalışılan askerî yayın tercümelere dair genel bir giriş yapıldıktan sonra, önemli sayıda tercüme esere sahip olan ama neredeyse hiç tanınmayan Yarbay Mahmut Nazmi Osma'nın (1873-1936) biyografisi ve tercüme ettiği eserler ele alınarak askerî tarih alanına katkısı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Yakınçağ Tarihi, Askerî Tarih, Osmanlı Tarihi, Askerî Yayınlar, Mahmut Nazmi Osma*

Abstract

In order to better understand the history of military innovation in the Ottoman Empire starting in the eighteenth century, one of the issues that should be emphasised is the translated publications on military and martial arts translated from foreign languages into Turkish. This is because the translation of the literature on military sciences in foreign languages into Turkish shows the direction in which the interest and need was shifted and shaped, as well as constituting the intellectual basis for many reforms in the military field and used as a source in the practices of the period. From a general point of view, it seems that the translations of military publications, which started to increase with İshak Efendi (d.1836), the head teacher of the Mühendishane-i Berri-i Hümayun, were continued by the Dar-ı Şura-yı Askerî Translation Room in 1837 and later by the officers and other related persons who graduated from the Mekteb-i Harbiye. However, it is not possible to state that the translated military publication literature produced in this period was analysed in every aspect. It is difficult to understand whether the translations of military publications met the needs of the period or not; let alone the content analysis of the translated works, it often becomes a problem for researchers to find the language from which these publications were translated, the biographies of the translators, and even the translation editions of the publications known to have been translated. For the aforementioned reasons, in this article, after a general introduction to the translations of military publications, which were partially systematised in the late Ottoman period, the biography and translated works of Lieutenant Colonel Mahmut Nazmi Osma (1873-1936), who had a significant number of translated works but was almost unknown, will be discussed and his contribution to the field of military history will be revealed.

Key Words: *Modern History, Military History, Ottoman History, Military Publications, Mahmut Nazmi Osma*

GİRİŞ

İnsanlık tarihindeki üç büyük tercüme hareketi sonrasında ortaya çıkan tabloya bakıldığında büyük değişim ve ilerlemeye işaret eden süreçlerin, tercüme faaliyetleri ile başladığı fark edilmektedir. Bir medeniyet dairesindeki bilgiye, yeni bilgilerin eklenmesiyle kültürel canlılığı artıran bu tercüme hareketleri; MÖ. VI.-IV. yüzyıllar arasında Antik Yunancaya, VIII.-X. yüzyıllar arasında Arapçaya ve üçüncü olarak XII. ve XIII. yüzyıllarda Avrupa dillerine aktarılan eserlerden oluşur. Her üç tercüme hareketinin akabinde, tercüme faaliyetine girilen coğrafyalarda bilim ve kültür alanında insanlık tarihine yön veren ilerlemeler kaydedilmiş, nihayetinde bir müddet sonra bu medeniyetler tarafından dünya hâkimiyetini sağlayacak imparatorluklar kurulmuştur.¹ Bu açıdan bakıldığında özellikle reform ve yenileşme dönemlerinde oldukça önem verilmesi gereken çeviri faaliyetlerinde; yoğunlaşılan alanlar, çevirilerin sürekliliği, tercüme edilen eserlerin nitelik ve niceliği gibi konular etraflıca incelenmesi gereken çalışma başlıklarıdır. Bu süreçlerin sağlıklı işlemediği, yeterli ve doğru bilgi akışının sağlanarak çözüm aranılan alanlarda bilgi altyapısının tam olarak şekillenmediği yenileşme hareketlerinde, hedeflenen başarının sağlanamadığı açıktır. Bu nedenle, hâlâ bakir bir araştırma sahası olan yenileşme ve reform süreçlerindeki fikri altyapıyı oluşturulan çeviri literatürünün ve tarihinin incelenerek, etkileşimlerin ya da eksik kalan hususların net biçimde ortaya konulması bir zaruret olarak karşımızda durmaktadır.

Tercüme olgusu ve tercüme faaliyetlerine yönelik Batı'daki araştırmalar, XX. yüzyılın başlarından itibaren giderek artmaya başlamıştır. Yüzyılın ikinci yarısında çeviriye olan talep ve ilgi sistematik bir hâl almaya başlamış ve neticede *çeviribilim* disiplininin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çeviribilim çatısı altında yapılan çeviri araştırmaları, daha düzenli bir hâl alırken güncel çeviri çalışmalarının yanı sıra çeviri tarihine ilişkin de birçok inceleme yapılmıştır. Türkiye'deki çeviri faaliyetlerine yönelik araştırmalar ise özellikle 2000'li yıllardan sonra hız kazanmıştır. Birbirinden farklı disiplinlerden araştırmacıların gerçekleştirdiği bu çalışmaların büyük çoğunluğu Cumhuriyet dönemi çevirilerine, daha az bir kısmı ise Tanzimat sonrası Batı kaynaklı tercümelere odaklanmıştır.² Bunlar içerisinde doğrudan askerî yayın tercümelerini konu alan bütüncül çalışmalar ise yok denecek kadar azdır. Zira Osmanlı dönemine ait çeşitli kütüphane katalogları ve envanter çalışmaları bulunmakla birlikte bibliyografya literatürdeki gelişmeler 2000'li yıllarda belirginleşmeye başlamıştır.

Osmanlı dönemi genel askerlik literatürü konusunda akla ilk gelen eser, kısa adı IRCICA olan İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nin yayınladığı, Osmanlı Bilim Literatürü Tarihi Serisi'nden *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi (OALT)* adlı iki ciltlik çalışmadır.³ Editörlüğünü Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun yaptığı çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlara göre, Osmanlılar devri (1299-1923) boyunca askerlik ve harp sanatı konusunda telif ve tercüme eser yazan kişi sayısı toplam 762'dir; bu kişiler eser verdikleri yüzyıllara göre taksim edildiğinde, Osmanlı'nın kuruluşundan XVIII. yüzyılın sonuna kadarki oran %5,8, XIX. yüzyılda %29,3, XX. yüzyılda ise %64,9'dur. Aynı 624 yıl boyunca tespit edilebilen toplam eser sayısına 3.273 olarak belirtilmiş olup bunlardan %47,2'sinin müellif ya da mütercimi belirlenememiş ve bu 3.273 eserden 355 tanesinin (%10,8) ise

¹ Detaylı bilgi ve kaynak için bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yayınları, İstanbul 2007; Muhittin Macit, "Tercüme Hareketleri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul 2011, s.498-504.

² Sadık Yazar, "Bakir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60, no. 1 (2020): 153-178.

³ Ekmeleddin İhsanoğlu (ed), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi (OALT)*, 2 Cilt, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, M.Serdar Bekar, Gülcan Gündüz, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Merkezi (IRCICA), İstanbul 2004.

farklı dillerden tercüme edilmiş eserler olduğu tespit edilmiştir.⁴ Çalışma sonucunda ortaya çıkan tablo, Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda başlayan askerî yenileşme sürecinde telif ya da tercüme çok fazla eser verilememiş ve sadece 1900 ile 1923 yılları arasındaki 23 yıllık zaman dilimindeki oran ise %65'e varmıştır. Yine tercüme eser sayısındaki oransal azlık ve bunların görece geç tarihlerde başlaması da gayet dikkat çekici olup izah edilmeye muhtaçtır.

Tespit edilen 3.273 eser ve 762 yazar hakkında biyo-bibliyografik verileri derleyen bu önemli araştırmanın askerî yayın tercümeleri hakkında verdiği bilgiler kıymetli olsa da bazı yazar ve yayınların eksik kaldığını ve mevcut bilgilerin de teyide muhtaç olduğunu belirtmek gerekir. Eksik bilgiler hususunda örnek vermek gerekirse, bu makalenin ilerleyen sayfalarında biyografisini vereceğimiz Kaymakam Nazmi Bey'in askerî konularda telif ve tercüme ettiği yirmiden fazla eseri olmasına rağmen ne bu eserler hakkında ne de Nazmi Bey hakkında *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarih*'nde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Halbuki Nazmi Bey'in özgeçmişine dair bilgi bulunamasa dahi Osmanlı döneminde çevrilmiş eserlerinden bazılarını, tarandığı belirtilen kütüphane kataloglarında kolayca bulmak mümkündür. Yanlış bilgi konusundaki örnek ise belki de pek çok kişinin kitapta göz atacağı ilk başlıklardan olan Mustafa Kemal Atatürk tarafından telif ve tercüme edilen askerî yayınların yer verildiği sayfalarda bulunmaktadır.⁵ Bu satırlarda, “*Rus binbaşısı Meşumi Semelof tarafından yazılan*” *Çoşima Muharebesi* adlı eseri, Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Almanca'dan veya Fransızca'dan tercüme etmiş olmalıdır*” ifadeleriyle kitabı tercüme ettiği iddia edilmektedir.⁶ Mustafa Kemal Atatürk'ün tercüme ettiği iddia edilen Osmanlıca eserin kapığında, eserin Bahriye Matbaası'nda Haziran 1328'de (Temmuz 1912) basıldığı ve müterciminin Yüzbaşı Mustafa Kemal olduğu yazılıdır. Mütercim önsözünün sonunda ise “*21 Haziran 1328 [4 Temmuz 1912] Birinci Daire Birinci Şubesine Me'mur Yüzbaşı Mustafa Kemal*” ibaresi bulunmaktadır. Yine önsöz dikkatlice okunduğunda eser yazarının “*Meşumi Semelof*” değil yakın zamanda vefat eden “*Müterveffa Semenof*”⁷ olduğu ve mütercimin eseri İngilizce⁸ ile Fransızcadan⁹ nasıl tercüme ettiğinin de açıklandığı görülür.¹⁰ Daha vahimi,¹¹ biraz araştırmayla Mustafa Kemal Atatürk'ün 1912'de yüzbaşı değil binbaşı olduğu, önsözde yazar birlikte görev almadığı gibi bilgilerden hareketle kitabın Mustafa Kemal Atatürk tarafından değil bir bahriye subayı olan Mustafa Kemal Gönder tarafından tercüme edildiği sonucuna ulaşılabilirdi.¹² Nihayetinde Osmanlıca okumadaki basit hatalar, teyit edilmeden kullanılan bilgiler ve araştırmaların derinleştirilmemesi gibi etmenler büyük emeklerle hazırlanan eserin güvenilirliğini ve ortaya çıkarttığı sonuçları sorgulanır hâle getirmektedir.

⁴ İhsanoğlu, *OALT*, LXIX-XCIX.

⁵ İhsanoğlu, *OALT*, 595-598.

⁶ İhsanoğlu, *OALT*, 597.

⁷ Vladimir Ivanovich Semenov (1867-1910).

⁸ The Battle of Tsushima between the Japanese and Russian fleets, fought on 27th May 1905.

⁹ Sur le chemin du sacrifice: l'escadre Rojestvensky, octobre 1904-mai 1905.

¹⁰ *Çoşima Muharebesi*, Mütercimi Yüzbaşı Mustafa Kemal, Matbaa-i Bahriye, Haziran [1]338 [Temmuz 1912], kapak bilgisi ve “İfade” kısmı (3-4).

¹¹ Maalesef, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi kayıtlarında da aynı eserin çevirmeni olarak Mustafa Kemal Atatürk görünmektedir. Bkz. Yer Numarası: A.III/3255;

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=533760&materialType=NE&query=Dil+bilim> (20 Eylül 2024 tarihinde erişildi)

¹² Tarihçiler, edebiyatçılar ve gazeteciler tarafından 1930'lardan günümüze gelinceye kadar pek çok defa birbirine karıştırılan dört farklı “Mustafa Kemal” vardır; Bahriyeli Mustafa Kemal Gönder'e ait bir şiirin Mustafa Kemal Atatürk'e ait sanılmasıyla ilgili olarak bkz. Önder Göçgün, “Atatürk ve Edebiyat” *Erdem*, C. 3, S.9, 1987, 563-608.

Osmanlılar zamanında yazılan telif ve tercüme eserler üzerinde çalışmalar yapmanın yukarıdaki örnekte görüleceği üzere birçok zorlukları bulunmaktadır. Başta Osmanlıca yazı türleri olmak üzere filolojik engeller, araştırmacıları birçok açıdan zorlayarak yanlışa sevk edebilir. Müellif ya da mütercimlerin çoğu zaman tevazu kaynaklı unvan ve rütbelerini dahi yazmaktan imtina etmeleri, bazen müstear adlar kullanmaları, kurumsal ve isimsiz çeviriler gibi dönem uygulamaları, yazar ve mütercimler hakkında bilgiye ulaşmayı imkânsız hâle getirebilir. Yine başlı başına ayrı bahis konuları olabilecek derecede arşivlerin, yazma ve matbu eserler ile kütüphane ve katalogların, araştırmaların selametini etkileyen kendine has sorunları vardır. Bunların üzerine, yeterli seviyede uzmanlık ve tarih bilgisi olmadan askerlik gibi farklı bir ihtisas gerektiren konularda bütüncül çalışmalar yapmak kaçınılmaz hataları beraberinde getirmektedir. Özellikle arşiv, temel metinler, tarihî kişiler ve alan terminolojisi kaynaklı eksikliklerin sıkça rastlandığı Türk askerî tarihi araştırmalarında daha spesifik, eser ve kişi bazlı detaylı monografik araştırmaların bir miktar öncelenerek artırılması ve bunların ortaya koyduğu birikimin üzerine genel anlatıların ve derlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bahsedilen sebeplerle bu makalede, önemli bir araştırma sahası olarak görülerek üzerine yoğunlaşılması gereken, Osmanlıların son dönemlerinde kısmen sistemli hâle yapılmaya çalışılan askerî yayın tercümelere dair genel bir giriş yapıldıktan sonra Rus ve Fransız dilinden en az 24 eser tercüme eden ama hakkında kayda değer bir bilgi bulunmayan Yarbay Mahmut Nazmi Osma'nın (1873-1936) biyografisi ve tercüme ettiği eserler incelenecektir. Makalenin esas amacı, askerî tercüme faaliyetlerinin askerî tarih araştırmalarındaki önemine dikkat çekmek ve bu konuda askerî yayın mütercimi olarak Mahmud Nazmi Osma'yı tanıtarak alana katkı sunmaktır.

OSMANLI DÖNEMİ ASKERİ YAYIN TERCÜMELERİ

Osmanlıların Türk ve İslam kültüründen devralarak XVII. yüzyıla kadar devam ettirdiği Arapça askerlik literatürü ile dönem münevverlerinin Arapça ve Farsça dillerine olan hakimiyeti sebebiyle Türkçeye çeviri noktasında ne derece ihtiyaç hissedildiği ayrı bir tartışma konusudur. Genel kanaate göre, Osmanlı dönemi boyunca yabancı dillerden Türkçeye çevrilen askerî yayınların izlediği ana seyirde kaynak diller, Arapça ve Farsça ile başlayıp XVIII. yüzyıldan sonra ağırlıklı olarak Fransızca, Almanca ve daha sonra İngilizce ile devam ettiği yönündedir. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren uygulamaya geçilen askerî yenileşme çabalarıyla eş zamanlı olarak çeviriler yoluyla bilginin toplumsal tabakalara yayılması beklenirken bu sürecin gereği gibi başlamadığı ve geç kalındığı fark edilmektedir.

Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren Osmanlı padişahları ile devlet ricali, Avrupa'da yazılan en iyi kitaplara ulaşmakta zorluk çekmemişlerdi. Doğu ve Batı dillerine vakıf bir entelektüel olan Fatih'in İstanbul'u fethetmesinin ardından Bizans kütüphanelerindeki eserleri kendi kütüphanesine dahil ettiği, Latince, İtalyanca, Grekçe eserleri istinsah ettirerek bazılarını Arapçaya çevirttiği bilinmektedir. Saray Kütüphanesi'nde 1502 yılında en az 7.200 eserin olduğu göz önüne alınacak olunursa Fatih döneminde (1451-1481) dahi Saray Kütüphanesi'nin oldukça zengin olduğu söylenebilir.¹³ Ayrıca basılan ilk askerî teknik kitap olan Roberto Valturio'ya ait 1472 tarihli *De re militari* adlı eserin yazma nüshasının Fatih Sultan Mehmed'e yollandığı, Kanûnî Sultan Süleyman'ın

¹³ İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Genişletilmiş Güncelleştirilmiş 3. Baskı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 127-130.

Budin'e girdikten sonra meşhur *Bibliotheca Corviniana* adlı kütüphanedeki birçok kıymetli yazma eseri İstanbul'a getirtmesi gibi gelişmeler,¹⁴ bu yıllara kadar Osmanlı idarecilerinin askerî literatürle ilgili güncel bilgileri takipten geri kalmadığını göstermektedir. Yine XVIII. yüzyıla kadarki süreçte askerlik literatüründen Arapçaya çevrilen ve Arapçadan Türkçeye çevrilen bazı eserler¹⁵ bulunmakla birlikte harp sanatına dair Batı dilinden Türkçeye çevrilen en kapsamlı eser, Raimondo Montecuccoli tarafından kaleme alınan *Commentari Bellici* adlı kitabının Latince nüshası (Viyana, 1718) olmuştur.¹⁶ Mütercimi bilinmeyen, Türkçeye *Fünûnu'l-Harb* adıyla Sultan I. Mahmud zamanında (1730-1754) çevrilen eser, Osmanlı'da uzun yıllar okunmuş Ahmed Cevdet Paşa (1823-1895) tarafından dahi sürekli atıfta bulunulmuştur.¹⁷

Başta Osmanlı padişahları ve paşaları olmak üzere ilgili kişiler tarafından şahsi gayretlerle edinilip bazen tercüme edilen eserlerden farklı olarak Batı dillerinden yapılan kurumsal askerî yayın tercümelerine küçük de olsa ilk adımının 1734'te Üsküdar'da açılan Humbarahane ve Hendesehane ile atıldığı ifade edilebilir.¹⁸ Zira Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Comte de Bonneval) tavsiyeleriyle askerî ihtiyaçlar için açılan Batı tarzındaki bu okullarla birlikte topçulukla ilgili telif ve tercüme eserler de hemen hemen aynı dönemde yazılmaya başlanmıştır. Buralarda okutulan Batı dillerinden çevrilmiş matematik ve geometri gibi ders kitapları da aslında yine askerî ihtiyaçları karşılamak üzere tercüme edilen kitaplardır.¹⁹ Ancak askerî yenileşme tarihinin bu döneminde, bilgi edinmek ya da üretmekten ziyade Avrupa'dan gelen uzmanlar yoluyla doğrudan uygulamaya yönelik pratik tedbirlere öncelik verilmekteydi. Hâliyle yeni bilginin edinilmesi veya sosyal tabakalara yayılması gibi bir amaç söz konusu değildi.

1773 yılında açılan Deniz Mühendishanesi ve 1795'te açılan Kara Mühendishanesi ile askerî yayın çevirileri bir nebze daha artmaya başlamıştır.²⁰ Bu yıllarda gerek Osmanlı Devleti'ndeki askerî yenileşme ihtiyacı gerekse bahsi geçen askerî eğitim kurumlarının günlük mesleki ihtiyaçları, Batı dillerinden Türkçeye çeviri ihtiyacını iyiden iyiye gün yüzüne çıkartmış, askerî reformların gerekliliği konuşulur olmuştur. Ancak başta bitmek bilmeyen savaşlar ve yeniçeri taassubu olmak üzere devletin içinde bulunduğu şartlar, gereken adımların atılmasına imkân vermemiştir. Üstelik hâlâ bilginin telif ya da tercüme yolu edinilmesinden ziyade Avrupa'dan uzman "uygulayıcı" getirterek sorunların giderilebileceği düşünülüyordu.²¹

¹⁴ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, 2. Baskı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), 155.

¹⁵ İhsanoğlu, *OALT*, Cedvel-8.

¹⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, C.1, (İstanbul: YKY Yayınları, 2017), 89.

¹⁷ İhsanoğlu, *OALT*, C.2, 761.

¹⁸ Cahit Yalçın Bilim, "Osmanlı'da Eğitimin Çağdaşlaşması ve Askerî Okullar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 237-244.

¹⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Modernleşmesinde İlk Adımlar, Teknoloji, Bilim ve Eğitim*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2022), 60-61; Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, yay. haz. Feza Günergun, (İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1995), 209-225.

²⁰ İhsanoğlu, *Osmanlı Modernleşmesinde İlk Adımlar*, 60.

²¹ III. Selim'in Nizam-ı Cedid öncesinde devlet ricalinden istediği layihalar ve dönemin askerî yayın tercümeleri hakkında Ahmed Cevdet Paşa'nın satırları durumu özetler mahiyettedir: "Kaldı ki ol vakit Avrupa'da şuyû' bulan fünûn-ı harbiyye kitâbları henüz lisân-ı Türkî'ye terceme olunmamış olduğundan ta'lîm ve tanzîm-i asker mes'alesinin İstanbulca nazarrıyyâtı bile ma'lûm degil idi. Ber-minvâl-i sâbık bâ-irâde-i seniyye nizâm-ı devlete dâ'ir lâyiha takdîm iden zevâtın dahi ba'zısı muhârebede bulunmamış ve bulunanlar dahi asâkir-i mu'allemenin yalnız karşudan harekâtını müşâhede iderek nasıl terfîb ve ne vechile ta'lîm olunur ve zâbita ve nizâmları nedir buralara dâ'ir aslâ tahsîl-i vukûf itmemiş idiler."

XVIII. yüzyılın son yıllarında, III. Selim'in isteğiyle Divan-ı Hümayun tercümanlarından Aleksander İpsilanti (1760-1816) tarafından Fransızcadan Bernard Forest de Belidur'un *Fenn-i Harp* (1207/1792), Vauban'ın *Fenn-i Lağım/Usûl-i Harbiye* (1208/1793) ve *Fenn-i Mubasara* (1209/1794) ismi verilen eserleri Türkçeye çevrilmiştir. Dönem itibarıyla Avrupa orduları tarafından kullanılan usulleri ele alan bu kitapların her birinden yaklaşık 300'er adet basılmış; üç kitap, bir takım addedilerek ilgili bazı devlet ricâli ile Ocaklara da dağıtımı yapılmıştı. Tab'hane'nin 1797 yılından 1803 yılına kadar geçen altı senede bu kitaplardan satabildiği ise sadece on takımdan ibaret kalmıştır.²² Osmanlı'nın kuruluşundan XVIII. yüzyılın sonuna kadarki süreçte Arapçalar dahil olmak üzere askerî konularda telif ve tercüme edilen toplam eser sayısı ise E. İhsanoğlu'nun tespitlerine göre hâlâ elli civarındadır ve bunların da çoğu okçuluk ile süvari talimleriyle ilgili kitaplar olup²³ yedi-sekiz adet kadarını Türkçeye tercüme edilenler oluşturuyordu.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Mühendishane başhocalarından Hüseyin Rıfkı Tamanî (ö.1817) ile Başhoca İshak Efendi (ö.1836) dönemlerinde başta bu isimlerin bizzat tercüme ettikleri eserler olmak üzere askerî yayın çevirilerinde artış kaydedilir.²⁴ 1821 yılında devletin genel tercüme işlerini yürütmek üzere kurulan *Bâbüali Tercüme Odası* ve 1837'de Seraskerlik bünyesinde bilhassa Avrupa'daki askerî literatürün çevrilmesi amacıyla açılan *Dâr-ı Şurâ-yı Askerî Tercüme Odası* ise çevirilerin sistemli hâle gelmesinde büyük rol oynamıştır. İlk yıllarda Mühendishane hocalarının aynı zamanda tercüman olarak görev yaptığı bu kurumlar, zamanla kendi mütercimlerini yetiştirmeye başlayacak ve kadroları artacaktır.²⁵ 1842 yılında Bâbüali Tercüme Odası çalışanlarının sayısı 33 iken²⁶ aynı yıl Askerî Tercüme Odası'ndaki çalışan sayısı ise 6 tercüman ile 4 kâtip olmak üzere toplam 10 kişiydi.²⁷ Devletin resmî yazışma ve çeviri ihtiyaçlarının yanı sıra Avrupa ülkelerinin mevzuatı ile öne çıkan yayınlarının Türkçeye çevirileri de bu Odalar tarafından yapılmaktaydı.

İlerleyen yıllarda güçlü bir çeviri geleneğinin oluşacağı dönemin diğer bir kurumu ise 1834'te açılan Mekteb-i Harbiye'dir. İlk mezunlarını 1848 yılında 10, 1849'de ise 12 kişi olarak veren Mekteb-i Harbiye,²⁸ özellikle yüzyılın son çeyreğinden itibaren askerî yayın tercümelerinin insan kaynağı merkezi hâlini alacaktır. Gerek Harbiye'de görev yapan hocalar gerekse başta Fransızca, Almanca, Rusça gibi diller öğrenerek mezun olan zabıtlar kıtalarına gittikten sonra da boş durmayarak birçok askerî yayın tercüme edecek ve telif eserler vermeye başlayacaklardır. Aynı zaman dilimi, Osmanlı basın ve kültür hayatının da canlanmaya başladığı yıllar olup bu dönemde yine başta mektepli zabıtlar olmak üzere askerlikle ilgili çok sayıda gazete ve dergi (*Ceride-i Askeriye*, *Mecmua-i Askeriye* vb.) arka arkaya yayın hayatına başlamıştır. Askerî literatür çevirileri

Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet (Tertib-i Cedîd) Zeyl ve İlaveleriyle Tam Metin Transkripsiyon*, Haz. Sadık Emre Karakuş, Murat Babuçoğlu, (Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Kültür Yayınları, 2017), 1575.

²² Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995), 181-211.

²³ İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, C.1, 189.

²⁴ İhsanoğlu, *Osmanlı Modernleşmesinde İlk Adımlar*, 65-67.

²⁵ Ali Akyıldız, "Tercüme Odası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.40, (İstanbul, TDV Yayınları, 2011), 504-506.

²⁶ Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Babüali Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007, 101.

²⁷ BOA, C.AS., 188 – 8129.

²⁸ Kara Harp Okulu tarihçesi için bkz. <https://kho.msu.edu.tr/hakkında/tarihce.html> (20 Eylül 2024 tarihinde erişildi.)

ile telif yazıların bir kısmı bu mecralara kayarken toplumun okuryazar kesimiyle ilk defa bu denli yoğun buluşulmuştur.

XX. yüzyılda bilhassa II. Meşrutiyet (1908) sonrasındaki ortam, Osmanlı Devleti açısından süreli yayınlar başta olmak üzere matbuat hayatının ve dahi çeviri/telif askerlik literatürünün zirvede olduğu yıllardır. Kitaplar üzerinden konuyu ele alacak olursak Osmanlılar dönemi boyunca E. İhsanoğlu tarafından tespit edilebilen toplam 3.273 askerî yayınının 1.695'i (%64,9), 1900 ile 1923 yılları arasındaki zaman diliminde kaleme alınmıştır. Yine aynı tarih aralığında (1299-1923) askerlikle ilgili Türkçeye çevrilen eser sayısınının 355 olduğundan bahsedilmişti ki kaynak dilleri itibariyle bu eserlerin 103'ü Almanca, 92'si Fransızca, 29'u İngilizce, 12'si Arapçadan tercüme edilmiştir.²⁹ Bunlar arasında en fazla çeviri eser veren yazarlar ise sırasıyla Ahmet Refik Altınay (13), Mehmed Rüşdi (10), Mehmet Ali Nüzhet Paşa (8), Mehmed Nihad (8) ve Ahmed Muhtar Paşa (6) olarak görünmektedir. Bu isimler, yukarıda değindiğimiz gibi yolu bir şekilde Mekteb-i Harbiye'den geçen asker yazarlardır. Ayrıca mütercimi belirlenemeyen 51 eser bulunmaktadır³⁰ ki bunların büyük bir kısmı Tercüme Odaları ve ilgili askerî kurumlar tarafından hizmet gereği çevrilen yayınlar olmalıdır.

Askerî yenileşme süreçlerinden istenilen başarının elde edilmesinde, askerî tercüme faaliyetlerinin zamanlaması, tercüme edilen eserlerin nitelik ve niceliği gibi hususlar etkilidir. Bu etkiyi daha net ortaya koyabilmek ise askerî tercüme külliyyatını oluşturan yazar ve eser bazlı araştırmaların artmasına bağlıdır. Bu kapsamda, Mekteb-i Harbiye'de yetişerek Rusça dersleri veren ve askerî çeviri literatürüne en az 24 eser kazandıran Mahmut Nazmi Osma (1873-1936), bilinmeyen bir örneği teşkil etmektedir. Zira tercüme ettiği eserlerde ismi sadece “Nazmi” “Mahmud Nazmi” veya “Kaymakam/Binbaşı Nazmi” şeklinde geçtiğinden hiçbir yayında adı dışında herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır. Devam eden sayfalarda yer alan biyografisi ise *Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı*nda yer alan Subay Şahsi Dosyasındaki³¹ bilgi ve belgelere göre yazılmıştır.

MAHMUT NAZMİ OSMA* VE ESERLERİ

Nazmi Bey, 1873 yılında Bulgaristan'ın kuzeyinde bulunan Lofça şehrinde doğdu. Babası Lofça Müftüsü Hacı Ömer Efendizadelerden Hafız Abdullah Efendi, annesi Havva Hanım'dır. Aile, 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında yüz binlerce Rumeli Türkü gibi doğup büyüdüğü topraklardan ayrılarak Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı. Göç sonrası Nazmi Bey'in ailesi ise Bursa'ya yerleşti. Askerî rüştiye ile askerî idadi eğitimini Bursa'da tamamlayan Nazmi Bey, 1889 yılında İstanbul'a gelerek Mekteb-i Harbiye'deki eğitimine başladı. Askerlik hayatına yön veren, ileride onlarca eser tercüme edeceği Rusçayı Harbiye'de öğrenmiş ve 1892 yılında mülâzım-ı sâni (teğmen) rütbesiyle, piyade sınıfının birincisi olarak mezun olmuştur.

Nazmi Bey, 44 sene devam edeceği askerlik hayatına 1892 yılının mayıs ayında ilk görev yeri olarak Trablusgarp'ta bulunan 5. Ordu 39. Alay'da başlamıştır. İki sene sonra Beyrut Askerî Rüştiyesi'ne coğrafya ve geometri muallimi olarak atanmış, bu görevi sırasında 1895'te mülâzım-ı

²⁹ İhsanoğlu, *OALT*, s.LXXII.

³⁰ İhsanoğlu, *OALT*, Cedvel-8.

³¹ Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı, Piyade Yarbay Mahmud Nazmi OSMA (308-13) Subay Şahsi Dosyası.

* Nazmi Bey “Osma” soyadını bugün Lofça'da Osam olarak da bilinen *Osma Nehri'*nden almıştır.

evvelliğe (üsteğmen) terfi ederek beş sene bu görevi yürüttükten sonra Ağustos 1898'de atandığı Bursa Askerî İdadisi'nde bir sene matematik dersleri vermiştir.

Eylül 1899'da Harbiye Mektebi'nde Rus Dili dersleri vermeye başlayan Nazmi Bey, aynı zamanda ders nezareti refakatine memur edilmiş ve sekiz sene süren bu görevi devam ettiği 1901 yılında, yüzbaşılığa terfi etmiştir. Harbiye Mektebi'ndeki görevinden sonra ise Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde üç sene Rus Dili dersleri vererek, öğrencilerin eğitime katkı sağlamak amacıyla bir Rus Dili Dergisi de yayımlamıştır. Başarılarından dolayı yüzbaşılığı döneminde *Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı* ve *Gümüş İmtiyaz Madalyası* ile taltif edilmiş, 4 Temmuz 1906'da kıdemli yüzbaşılığa yükselerek kolağası rütbesini almıştır.

Nisan 1911'de binbaşılığa terfi ederek Kastamonu'da bulunan Kurre-i Nühas (Küre) Redif Taburu Kumandanlığı'na atanan Nazmi Bey, üç ay sonra İnebolu Redif Taburu Kumandanlığı, ardından Alay Kumandanlığı görevlerini ifâ etmiş, üç ay süren Yıldız Talimgâhı'ndaki görevinden sonra Divan-ı Harbiye Riyaseti'ne tayini çıkmışsa da yeni görevine başlayamadan 8 Ekim 1912'de patlak veren Balkan Harbi sebebiyle Kırcaali Müstahfaz Alay Kumandanlığı'na atanmıştır. 19 Ekim 1912 Cumartesi günü Kırcaali'deki görevine başlamasına müteakip Gümölcine Divan-ı Harbiye'sinde görev almıştır. Bu görevi sırasında, süren muharebeler nedeniyle Ali Yaver Paşa kumandasındaki Kırcaali Kolordusu, Meriç Nehri'ne kadar çekilmek zorunda kalmış ve birlikler nehri geçemeyince 28 Kasım 1912'de Nazmi Bey'in de içinde bulunduğu kolordu esir düşmüştür. Bulgaristan'ın orta kesimlerinde bulunan Eski Zağra'daki Kazanlık Kasabası'nda esaret günleri geçiren Nazmi Bey, nihayete eren Balkan Savaşları ve imzalan Bükreş Antlaşması'ndan sonra 28 Ekim 1913 Salı günü, Kocaeli'nde bulunan Derince Limanı'na gelebilmiştir.

Bulgaristan'daki esaret günlerinin ardından Harbiye Mektebi'ndeki görevine devam eden Nazmi Bey, bir ay sonra Konya'da teşkil eden Divan-ı Harb-i Örfiye memur edilmiş ve iki ay süren vazifesinden sonra Harb-i Umumi Örfiyesi'nde Karargâh-ı Umumi 2. İstihbarat Şubesi'ne tayin edilmiştir. 29 Ekim 1914'te Osmanlı Devleti fiilen Birinci Dünya Savaşı'na girince savaş boyunca 2. Şube'deki görevine devam etmiş ve 15 Ekim 1916'da *Kırmızı Şeritli Harp Madalyası* ile taltif edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından da Rus Masası'ndaki görevine devam eden Nazmi Bey, toplam yedi sene müddetle bu görevini sürdürmüştür.

Mondros Mütarekesi'nin ardından Anadolu işgale uğradığında, pek çok subay gibi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde sürdürülen Millî Mücadele'ye katılmak için fırsat kollayan Nazmi Bey, Anadolu'ya geçmek için ilk teşebbüsünü 26 Aralık 1920'de gerçekleştirdi. İstanbul'dan firar ederek Amid Vapuru'yla Anadolu'ya geçerken vapurun İngilizler tarafından durdurulmasıyla bu teşebbüs başarısızlığa uğramışsa da 5 Ocak 1921'de Akdeniz Vapuru'yla İnebolu'ya ulaşmayı başarmış, 28 Ocak 1921 günü de Ankara'ya gelerek Erkân-ı Harbiye-i Umumi 2. Şubesi'nin Matbuat ve Tercüme Kısmında göreve başlamıştır.

Nazmi Bey Ankara'daki görevini sürdürdüğü sırada Şark Cephesi Kumandanlığı'nın talebi üzerine, Ankara'dan hareket ederek İnebolu, Trabzon, Erzurum yoluyla 15 Ağustos 1921'de Sarıkamış'a gelmiş ve Şark Cephesi 5. Tercüme Şubesi Müdürlüğü görevine başlamıştır. 13 Ekim 1921'de imzalanan Kars Antlaşması müzakerelerinde iki ay süreyle görev yapmıştır. 20 Nisan 1922 tarihinde siyasi ve askerî kurye sıfatıyla Tiflis'te bulunan Afgan Sefiri Fahrettin Paşa ile çalışmaya başlamış daha sonra hastalığı sebebiyle Karadeniz Ereğlisi'nde altı ay süreyle tedavi görmüştür.

1 Eylül 1922’de rütbesi kaymakamlığa (yarbay) yükseltilen Nazmi Bey, altı ay süren hava değişiminin ardından 20 Ocak 1923’te İstanbul’a gelmiş ve Askerî Okullar Müfettişliği emrinde göreve başlamıştır. 20 Haziran 1923’te Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nin teklifi ve Milli Müdafaa Vekâleti’nin emriyle İstanbul’da kurulan Rusça Sansür Heyeti’nde bir süre görev aldıktan sonra Sansür Müfettişliği’ne vekâlet etmiştir. 1 Ekim 1923’te Sansür Müfettişliği ilga edilince Mekteb-i Harbiye’deki Rus Dili Muallimliği görevine dönmüştür. Daha sonra Mekteb-i Harbiye müfredatından Rusçanın çıkartılması üzerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nin 2. İstihbarat Dairesi’ne atanmıştır. 1 Ağustos 1926’da yaş haddinden emekli olan Nazmi Bey, Bakanlık onayıyla ihtiyaca binaen vefat ettiği 15 Ocak 1936 tarihine kadar görevine devam etmiştir.³²

Başarılı bir askerlik hayatı ve sonrasında devam ettirdiği tercüme çalışmalarıyla 24 eserini tespit edebildiğimiz Mahmut Nazmi Osma hakkında bugüne kadar herhangi bir biyografik çalışma bulunamamışsa da 1936 Haziranı’nda çıkan *Piyade Mecmuası* adlı derginin 97. sayısında “Hatıralara Hürmet” başlığa altında çevirilerinden bahsetmeden kısa bir özgeçmişi yayımlanmıştır.³³ Mürşide Hanım’la evlenmiş olan Nazmi Bey’in; Hatice Güzide, Ömer Sabri, Sadiye ve Fatma Selma adlarında dört çocuğu vardı. İyi derecede Rusça ve Fransızca bilmekte olup S155 Numaralı *İstiklal Madalyası*’na sahipti.³⁴

ESERLERİ

Mahmut Nazmi Osma’nın tercüme ettiği eserlerde ismi “Nazmi”, “Mahmut Nazmi” veya “Kaymakam/Binbaşı Nazmi” şeklinde geçmekte olup ne tercüme ettiği eserlerde ne de başka bir yayında “Nazmi”nin kim olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bulabildiğimiz tek belge, Mahmut Nazmi Osma’nın Subay Şahsi Dosyasında yer alan kendi el yazısıyla yazdığı 1922 yılı ortalarına ait bir arşiv belgesidir. Bu belgede (EK-2) kısaca özgeçmişini yazan Nazmi Bey, özgeçmişinin sonunda “*taraf-ı âcizânemden tercüme edilerek tab’ ve temsil edilen âsâr ber-vech-i âtûdir*” ifadesinden sonra tercüme ettiği 19 eserin ismini vermektedir. Sonraki yıllarda tercüme ettiği 5 eserini daha kütüphane kataloglarından tespit ettiğimiz Nazmi Bey’in böylece en az 24 tercüme esere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Nazmi Bey’in aşağıda listesi verdiğimiz eserleri arasında, kütüphane kataloglarında adına rastlayamadığımız eserleri de vardır. Künye bilgileri verilmeyenler, bu neviden eserler olup sadece sıralı olarak Nazmi Bey’in yazdığı kadarıyla isim bilgisi verilmekle yetinilmiştir. Bunlar ders kitabı, kurum içi yayınlar ya da tercüman adı yazılmadan basılan eserler olabilir. Ancak Nazmi Bey’in yazdıklarından anlaşılan bu eserlerin hepsinin “tercüme” olduğu ve “basıldığı”dır. Nazmi Bey’in yazdığı sıraya³⁵ göre bu eserler şunlardır:

1. *Coğrafya-yı Umumi*
2. *Rusça Ef’âl-i Kıyasîyye ve Gayr-i Kıyasîyye Mecmuası*: Mahmut Nazmi (Çev.), *Rusça Ef’âl-i Kıyasîyye ve Gayr-i Kıyasîyye Mecmuası*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1905. (79 sayfa)
3. *Rusça Nahiv*

³² Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı, Piyade Yarbay Mahmut Nazmi OSMA (308-13) Subay Şahsi Dosyası.

³³ Bkz. EK-2.

³⁴ Piyade Yarbay Mahmut Nazmi OSMA (308-13) Subay Şahsi Dosyası.

³⁵ Sıralamada, 19. eserden sonrası tarafımızdan yapılmıştır.

4. *Dağistan'ın Sevkü'l-ceyş Vaziyet ve Ehemmiyeti*: Nazmi (Çev.), *Dağistan Vilayeti*, Matbaa-i Askeriye, Karargâh-i Umûmî İstihbarat Şubesi Neşriyatı, İstanbul 1334. (166+2 sayfa)
5. *Kafkasya ve Türkistan*: Nazmi (Çev.), *Kafkasya ve Asya-yı Vusta ve Türkistan Vilâyetleri Buhara ve Hiyye Hanlıkları*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1334. (63+2 sayfa)
6. *Azerbaycan*: Nazmi (Çev.), *Azerbaycan, Ahvâl-i Coğrafya ve Taksimât-ı Siyasiyyesiyle Usûl-i İdaresi*, Karargâh-i Umûmî İstihbarat Şubesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1334. (37 sayfa)
7. *İran-ı Garbî Yolları*: Antoin Poidebard, *İran Yolları Mültekasında Seyahat*, (Çev. Nazmi-Emin), Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye İstihbarât Dairesi, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1334. (138 sayfa)
8. *El Bombaları Ta'rîfnamesi*
9. *93 Muharebesine Aid Resmî Raporlar ve Vesaikden*
10. *Ardahan Muharebesi ve Kal'anın Sükûtu*
11. *Süvarinin "Benli Ahmed" Gece Muharebesi*
12. *Zivin Muharebesi*
13. *General Tergukasov'un Erivan Müfrezesi Harekâtı: Beyazid ve Velibaba Muharebeleri*
14. *"Kars'a Karşı" İlân-ı Harbden Zivin Muharebesine Kadar Rusların İcra Ettikleri Harekât*
15. *Yahniler Muharebesi*
16. *Kızıltepe Muharebesi*
17. *20, 21, 22 ve 23 Eylül Muharebeleri: Büyük Yahniler*
18. *Alacadağ Muharebesi*: Nazmi (Çev.), *Alacadağ Borluk Muharebeleri*, Şark Cephesi Neşriyatı, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Matbaası, Ankara 1923. (15 sayfa)
19. *Kars'ın Ruslar Tarafından Muhasarası Hücum ve Kal'anın Zabtı*: Nazmi (Çev.), *Kars'ın Muhasarası*, Şark Cephesi Neşriyatı, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Matbaası, Ankara 1923. (60 sayfa)
20. *Cephe Gerisinin Müdafaa ve Muhafazası*: Nazmi (Çev.) *Cephe Gerisinin Müdafaa ve Muhafazası*, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Talim ve Terbiye Dairesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1341.
21. *İranlılar. İran'ın Etnoğrafi Vaziyeti, Akevam ve Kabaili 1917*: Nazmi (Çev.), *İranlılar. İran'ın Etnoğrafi Vaziyeti, Akevam ve Kabaili 1917*, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye İstihbarat Şubesi, Askerî Matbaa, İstanbul 1925. (194 sayfa)
22. *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*: Graf Marsili, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, (Çev. M. Kaymakam Nazmi), Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara 1934. Osmanlı askerî tarihi için son derece önemli eserlerden olan bu yayının çevirisi Fransızcadan yapılmıştır.³⁶
23. *Sarıkamış Harekâtları*: General Nikolski, *Sarıkamış Harekâtları*, (Çev. Emekli Kaymakam Nazmi) Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1935.
24. *General Maslofski'nin Umumi Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi*: Emekli Kaymakam Nazmi (Çev.), *General Maslofski'nin Umumi Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi*, Genelkurmay Matbaası, Ankara 1935. Metin çevirileri Nazmi Bey'e ait olup "eserin tenkitleri Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümenince yapılmıştır."

Nazmi Bey'in tercüme ettiği eserlerin bütünü değerlendirildiğinde bariz bir alan yoğunlaşması görülmektedir. Yoğunlaştığı alanlar daha ziyade son dönem Osmanlı-Rus savaşları ile

³⁶ Nazmi Bey'in bu çevirisi ile mukayese ederek eserin İtalyancasından çevrilen bu önemli yayın için bkz. Luigi Ferdinand Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Vaziyeti - Düşman Gözüyle Osmanlı Ordusu*, Yay. Haz. Güner Doğan, Çev. Volkan Dökmeci, (İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2024).

İran, Azerbaycan, Dağıstan, Kafkasya ve Türkistan gibi civar bölgelerdir. Eserlerin neredeyse tamamı, askerî ihtiyaçlar ile askerî istihbaratın temel bilgi ihtiyacını gidermeye yönelik hazırlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece bir eser (22. sıradaki) Fransızcadan çevrilmiş olup diğerleri Rusçadır. Elbette Nazmi Bey'in bütün çevirilerinin bunlardan ibaret olmadığını da belirtmek gerekir. Görevi gereği birçok belge, talimname, rapor gibi resmi evrak çevirilerinin yanı sıra yayımlanması için hazırlayarak teslim ettiği tek nüsha bir yayının hâlâ resmî kurumların kütüphane ya da arşivlerinden çıkması da mümkündür.

SONUÇ

Bu makalede, Osmanlı Devleti'nin askerî modernleşme sürecinde yabancı dillerden Türkçeye yapılan askerî tercümelere önemine ve bu tercümelere reformlar üzerindeki etkisine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Zira Osmanlılar için askerî reformların başarısıyla Türkçeye çevrilen askerî yayınların başarısı eş zamanlı değerlendirildiğinde arada bir ilişki olduğu fark edilmektedir. Bilhassa XVIII. yüzyıl sonlarına kadar bilgi edinmek ya da üretmekten ziyade Avrupa'dan getirilen uzmanlar yoluyla doğrudan uygulamaya yönelik pratik ve gündelik tedbirlere öncelik verildiği barizdir. Bu süreçte, çeviriler yoluyla bilginin toplumsal tabakalara ya da askerî yöneticilere yayılması beklenirken bu sürecin gereği gibi başlamadığı ve geriden geldiği iddia edilebilir. Zira bugünkü verilere göre Osmanlı dönemi boyunca (1299-1923) Türkçeye çevrilen askerlik literatürü ile ilgili eser sayısının 355 civarında olması, bunların da neredeyse %85'inin 1850'lerden sonra çevrilmiş olması, sayılar ne kadar değişirse değişsin oran değişmedikçe her halükârda askerî yenileşme süreçlerinin bilgiye mesafeli bir şekilde yürütüldüğünü düşündürmektedir. Ancak bunu daha detaylı ortaya koyabilmek için yeterli araştırmalara sahip olmadığımızı da belirtmek lazımdır. Aradaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı ile Avrupa arasındaki bilgi farkını, bilgi transferi yerine Avrupa'dan askerî uzman ya da askerî yardım heyeti transfer etmenin sonuçlarını mukayese edebilmek gerekmektedir.

Bahsedilen araştırmaların hakkıyla yapılabilmesi ise öncelikle arşiv ve kütüphane kaynaklı iyileştirmeler yapılarak bibliyografik eksikliklerin giderilmesine, eser ve kişi bazlı detaylı monografik araştırmaların bir miktar öncelenecek artırılmasına bağlıdır. Buradan ortaya çıkan birikimin üzerine çok dilli, metin mukayeseli yaklaşımların geliştirilerek genel anlatıların ve derlemelerin yapılmasıyla daha anlamlı sonuçlar edinilebilecektir. Bu kapsamda öncelikle; *Ulusal Toplu Katalog* çalışmaları, kurumların telif sorununu aşarak ellerindeki nadir eserleri açık internet sistemlerine yüklemeleri, Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın belgelerini internet üzerinden erişime açmaları gibi iyi örneklerin geliştirilerek ilgili entegrasyonların sağlanmasına ihtiyaç vardır. Çünkü sistemli tercüme faaliyetleri örneğinde de görüldüğü üzere bu neviden kapsamlı ve öncelikli işlerin sağlıklı yürütülebilmesi için şahsî gayretler ve kişisel inisiyatifler yerine çalışmaların odak bularak merkezileşmesi, kurumsal bir çatı altında görev ve gelenek kültürünün oluşması çok daha faydalı sonuçlar vermektedir. Bu kapsamlı çalışmaların yapılmasının ardından araştırma sayıları da araştırmaların kalitesi de gözle görülür seviyede artacaktır.

Bu makalede, Osmanlı dönemi askerî yayın tercümelere dair genel bir çerçeve çizmenin yanı sıra, neredeyse hiç tanınmayan ancak alanında kayda değer çeviriler yapmış Yarbay Mahmut Nazmi Osmâ'nın çevirmenlik faaliyetlerine de odaklanılmıştır. Nazmi Bey, daha ziyade Rusçadan olmak üzere en az 24 tercüme eser kaleme almış; Mekteb-i Harbiye mezunu ve Harbiye'de hocalık yapmış bir piyade subayıdır. Askerî ihtiyaçlar nedeniyle çevirdiği eserleriyle önemli bir alandaki bilgi

eksikliğini giderdiği çok açıktır. Ayrıca Mekteb-i Harbiye için özellikle 1870'lerden sonra neredeyse bir gelenek hâlini alan telif-tercüme eser veren mektepli subay profilini yansıtmaması nedeniyle de kayda değerdir. Zira yaklaşık olarak 1880 ile 1910 yılları arasında, Mekteb-i Harbiye'den mezun olan subaylardan yüzlercesi, askerlik literatürüyle ilgili çok kıymetli eserler vererek bir gelenek oluşturmuşlardı. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra iyice unutulmuş bu geleneğin bir temsilcisi olan Yarbay Nazmi Bey, tercüme faaliyetleriyle dönemin askerî bilgi birikiminin Türk ordusuna ve Türkçeye kazandırılmasında önemli bir köprü işlevi görmüştür. Bu neviden katkıların gün yüzüne çıkarılması hem askerî tercüme çalışmalarının hem de modernleşme sürecinin daha kapsamlı analiz edilmesine imkân tanıyacaktır. Bu tür çalışmaların artması, Osmanlı modernleşmesinde tercümenin önemini daha iyi anlamamıza ve dönemin kültürel-etkileşim ağının detaylarını aydınlatmamıza da katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) BOA, C.AS., 188 – 8129.

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı, Piyade Yarbay Mahmud Nazmi OSMA (308-13) Subay Şahsi Dosyası.

Telif Eserler

(Mahmut Nazmi Osma'ya ait eser künyeleri burada tekrar gösterilmemiştir.)

Adivar, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4.Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet (Tertib-i Cedîd) Zeyl ve İlaveleriyle Tam Metin Transkripsiyon*, Haz. Sadık Emre Karakuş, Murat Babuçoğlu, Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Kültür Yayınları, 2017.

Agoston, Gabor, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.

Akyıldız, Ali, "Tercüme Odası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, s.504-506.

Balcı, Sezai, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Babuali Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007.

Beydilli, Kemal, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995.

Bilim, Cahit Yalçın, "Osmanlı'da Eğitimin Çağdaşlaşması ve Askeri Okullar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.237-244.

Çoşima Muharebesi, Mütercimi Yüzbaşı Mustafa Kemal, *Matbaa-i Bahriye*, Haziran [1]338 [Temmuz 1912].

Erünsal, İsmail E., *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Genişletilmiş Güncelleştirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2020, 127-130.

Göçgün, Önder, "Atatürk ve Edebiyat" *Erdem*, C. 3, S.9, 1987, s.563-608.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (ed), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, 2 Cilt, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, M.Serdar Bekar, Gülcan Gündüz, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Merkezi (IRCIA), 2004.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Bilim Mirası*, C.1, İstanbul: YKY Yayınları, 2017.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Modernleşmesinde İlk Adımlar. Teknoloji, Bilim ve Eğitim*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2022.

Kaçar, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, yay. haz. Feza Günergun, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1995.

Macit, Muhittin, “Tercüme Hareketleri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, 498-504.

Ülken, Hilmi Ziya, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul: Ülken Yayınları, 2007.

Yazar, Sadık, “Bakir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60, no. 1 (2020): 153-178.

İnternet Kaynakları

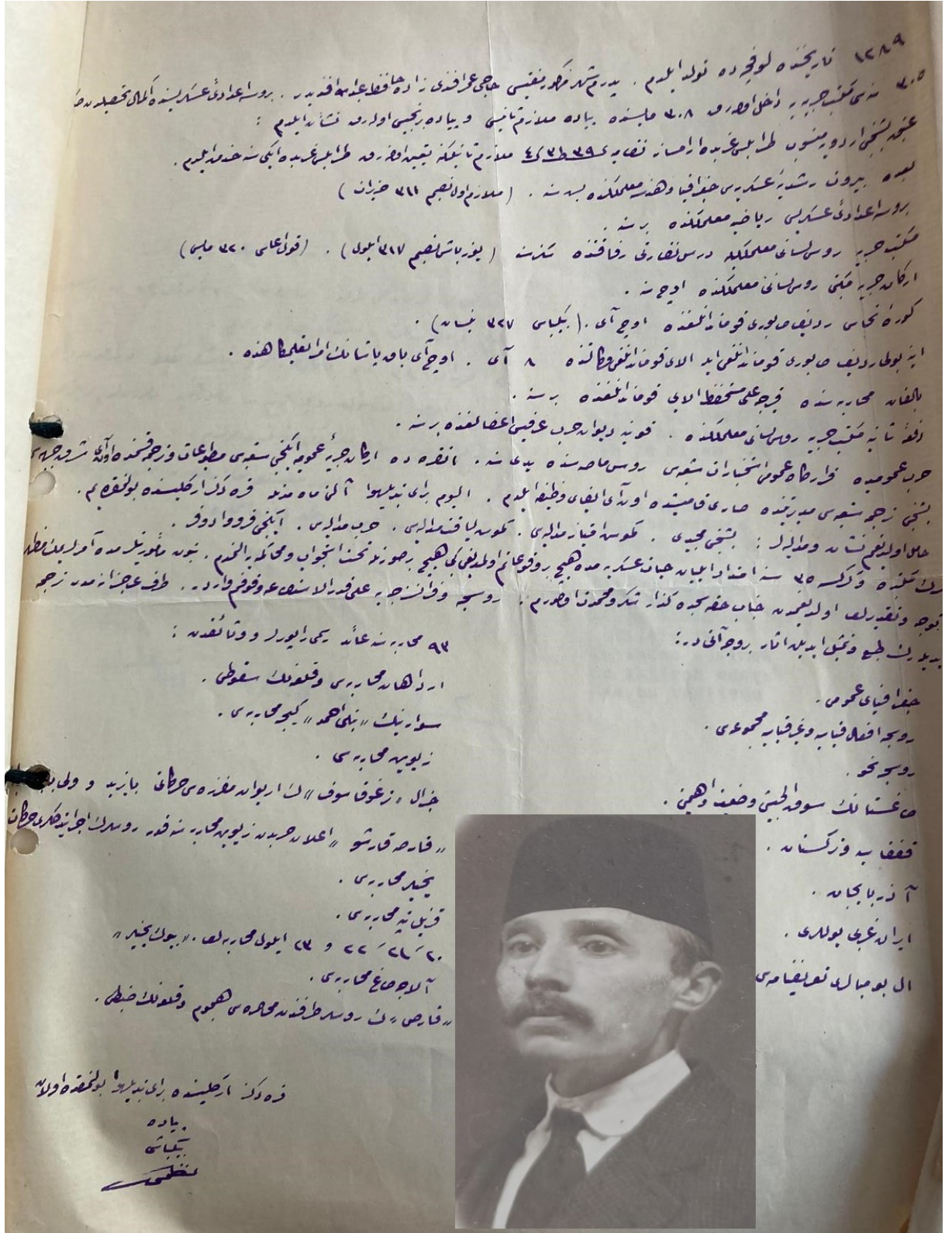
MSÜ Kara Harp Okulu/Tarihçe: <https://kho.msu.edu.tr/hakkında/tarihce.html> (20 Eylül 2024 tarihinde erişildi.)

TTK Kütüphanesi:

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=533760&materialType=NE&query=Dil+bilim>
(20 Eylül 2024 tarihinde erişildi.)

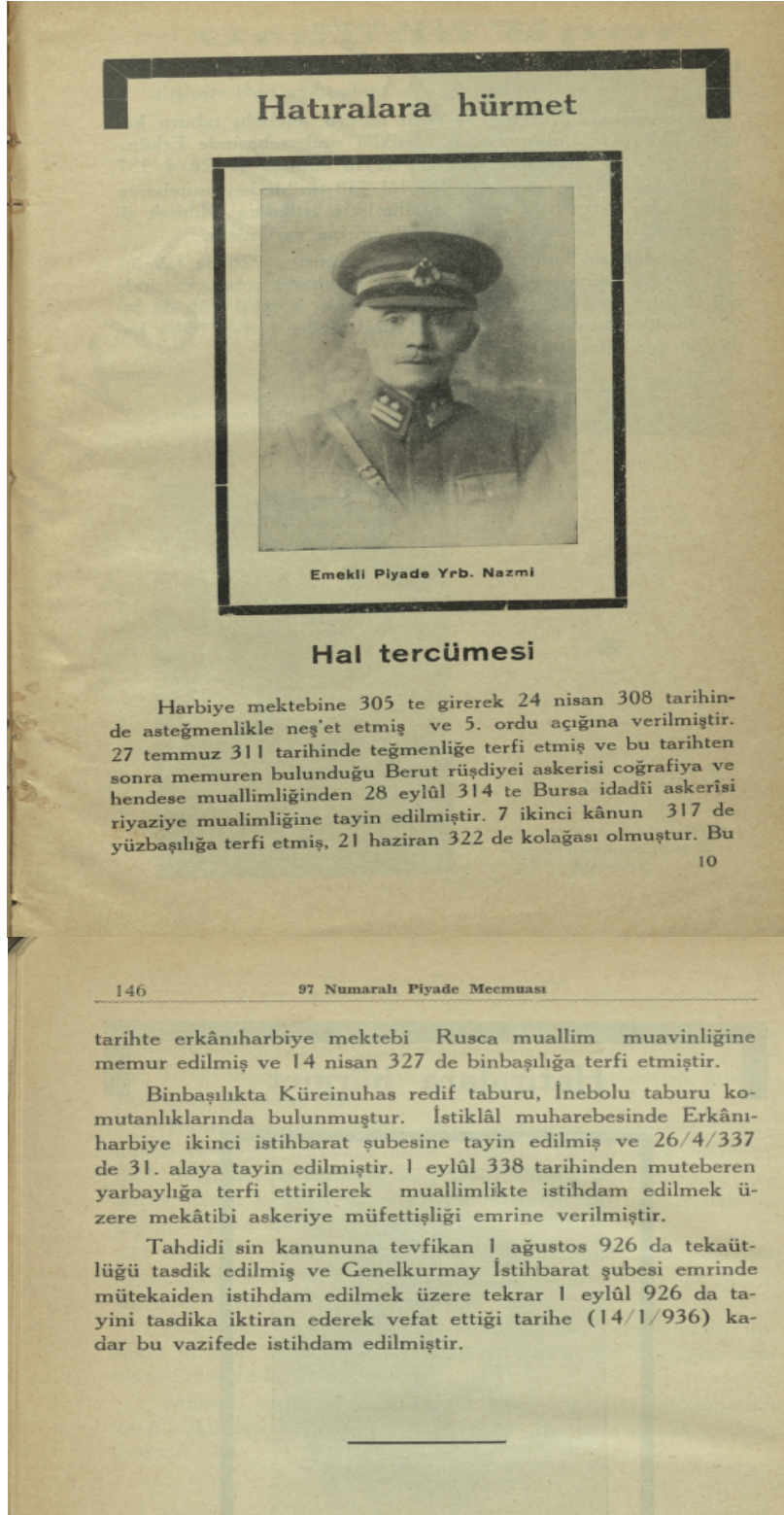
EKLER

EK-1: Mahmut Nazmi Osma'nın fotoğrafı, kendi el yazısıyla askerî hizmet safahatı ve tercüme ettiği kitapların listesini gösterir belge.

Kaynak: MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı, Piyade Yarbay Mahmud Nazmi OSMA (308-13) Subay Şahsi Dosyası.

EK-2: Mahmut Nazmi Osma'nın vefatının ardından *Piyade Mecmuası*'nda Yayınlanan Biyografisi

Kaynak: *Piyade Mecmuası*, (Piyade Müfettişliğince çıkarılır), Sayı:97, Haziran 1936, s.145-146